QO‘QON XONLIGIDA SIYOSIY HOKIMIYAT VA DAVLAT BOSHQARUVI INSTITUTLARINING SHAKLLANISHI. XONLIKNING SIYOSIY TIZIMI, MANSABDORLAR FAOLIYATI, MAHALLIY HOKIMIYAT VA ICHKI SIYOSIY KURASHLARNING DAVLATCHILIKKA TA’SIRINI O‘RGANISH.

Ziyoyev Jamshid Sobirovich
+978490709
jamshid1976@gamil.com

Annotasiya: Mazkur maqola Qo‘qon xonligida siyosiy hokimiyatning shakllanishi, davlat boshqaruvi institutlarining rivojlanishi, markaziy va mahalliy boshqaruv organlari faoliyati hamda ichki siyosiy kurashlarning davlatchilik taraqqiyotiga ta’sirini o‘rganishga bag‘ishlangan. Unda xonlikning siyosiy tizimi, hukmdor vakolatlari, yuqori davlat mansablari, harbiy-ma’muriy tuzilma va diniy-huquqiy institutlarning davlat boshqaruvidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, sulolaviy raqobat, mansabdorlar o‘rtasidagi ziddiyatlar va markaziy hokimiyat bilan mahalliy boshqaruv vakillari o‘rtasidagi munosabatlarning siyosiy barqarorlikka ta’siri yoritiladi. Tadqiqotda Qo‘qon xonligiga oid tarixiy manbalar va zamonaviy ilmiy izlanishlar asosida xonlik davlatchiligining o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlashga e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: Qo‘qon xonligi, davlatchilik tarixi, siyosiy hokimiyat, davlat boshqaruvi, xon, mingboshi, qushbegi, devonbegi, parvonachi, beklarbegi, mahalliy boshqaruv, ma’muriy-hududiy tuzilish, harbiy boshqaruv, diniy-huquqiy munosabatlar, sulolaviy kurashlar, Farg‘ona vodiysi, siyosiy barqarorlik, tarixiy manbalar.

Qo‘qon xonligida siyosiy hokimiyat va davlat boshqaruvi institutlarining shakllanishi O‘zbekiston davlatchiligi tarixining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.[1] XVIII asr boshlarida Farg‘ona vodiysida shakllangan Qo‘qon xonligi XIX asr davomida Markaziy

[1] Nalivkin V. P. *Kratkaya istoriya Kokandskogo khanstva*. — Qozon, 1886.

Osiyoning siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotida muhim o‘rin egalladi. Xonlikning tashkil topishi, hududiy jihatdan kengayishi, markaziy va mahalliy boshqaruv tizimining rivojlanishi hamda siyosiy hokimiyat uchun kurashlar mintaqadagi davlatlararo munosabatlarga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Qo‘qon xonligi tarixini o‘rganish nafaqat hukmdorlar faoliyatini yoritish, balki davlat hokimiyatining qanday shakllangani, mansabdorlar tizimi qanday ishlagani, mahalliy boshqaruv qanday tashkil etilgani va ichki siyosiy ziddiyatlar davlat taraqqiyotiga qanday ta’sir ko‘rsatganini aniqlash imkonini beradi. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, davlatchilik tarixini chuqur o‘rganish uchun siyosiy voqealarni oddiy xronologik ketma-ketlikda bayon etishning o‘zi yetarli emas. Davlat institutlarining shakllanishi, hokimiyat vakolatlarining taqsimlanishi, markaz va hududlar o‘rtasidagi munosabatlar, davlat boshqaruvida diniy va dunyoviy omillarning o‘rni ham ilmiy tahlil qilinishi zarur. Qo‘qon xonligi misolida ushbu masalalarni o‘rganish o‘rta asrlar va yangi davr boshlaridagi Markaziy Osiyo siyosiy tizimlarining o‘ziga xos xususiyatlarini tushunishga yordam beradi. Ayniqsa, davlat hokimiyatining sulolaviy xususiyati, mansabdor shaxslarning siyosiy ta’siri, mahalliy hukmdorlarning mustaqillikka intilishi va ichki nizolarning davlat barqarorligiga ta’siri bugungi tarixshunoslik uchun ham muhim ilmiy masalalardan hisoblanadi.

Qo‘qon xonligining vujudga kelishi Farg‘ona vodiysidagi siyosiy jarayonlar, Buxoro xonligidagi ichki ziddiyatlar va mahalliy siyosiy kuchlarning mustaqil davlat tuzishga intilishi bilan chambarchas bog‘liq edi. XVIII asr boshlarida Farg‘ona vodiysida ming urug‘i vakillarining mavqei kuchayib, mahalliy siyosiy hokimiyat asta-sekin mustaqil tus ola boshladi. Tarixiy adabiyotlarda Shohruxbiy Qo‘qon xonligining asoschisi sifatida qayd etiladi. Uning faoliyati bilan bog‘liq siyosiy jarayonlar natijasida Farg‘ona vodiysida yangi sulolaviy hokimiyat shakllandi. Dastlabki davrda davlatning asosiy vazifalari mahalliy hududlarni birlashtirish, siyosiy raqiblar ta’sirini cheklash, iqtisodiy resurslarni nazorat qilish va hokimiyatning qonuniyligini mustahkamlashdan iborat bo‘lgan. Qo‘qon xonligining shakllanishi birdaniga yakunlangan jarayon emas, balki bir necha bosqichda kechgan siyosiy taraqqiyot natijasi edi. Dastlab Qo‘qon va uning atrofidagi hududlarda mustahkamlangan hokimiyat keyinchalik Farg‘ona vodiysining boshqa qismlariga

tarqaldi. Xonlikning siyosiy qudrati ortishi bilan davlat boshqaruvini tashkil etish, harbiy kuchlarni birlashtirish, soliqlarni yig‘ish va mahalliy hokimlarni nazorat qilish zarurati kuchaydi. Natijada dastlabki sulolaviy hokimiyat asta-sekin murakkabroq davlat boshqaruvi tizimiga aylandi.

Qo‘qon xonligida oliy siyosiy hokimiyat xon qo‘lida mujassamlashgan edi. Xon davlatning bosh hukmdori, qo‘shinlarning oliy rahbari va muhim siyosiy qarorlarni qabul qiluvchi shaxs sifatida faoliyat yuritgan. U davlatning ichki va tashqi siyosatini belgilash, yuqori mansabdorlarni tayinlash, harbiy yurishlarni tashkil etish va hududiy hokimlar faoliyatini nazorat qilishda muhim vakolatlarga ega bo‘lgan. Biroq xon hokimiyatining amaliy kuchi faqat rasmiy maqom bilan belgilanmagan. Uning siyosiy ta’siri saroy amaldorlari bilan munosabatlari, harbiy qo‘shin ustidan nazorati, mahalliy zodagonlar bilan kelishuvlari va iqtisodiy resurslarni boshqarish imkoniyatlariga ham bog‘liq edi. Qo‘qon xonligida hokimiyatning sulolaviy xususiyati davlat boshqaruvining asosiy belgilaridan biri bo‘lgan. Hukmdorlikning meros orqali o‘tishi siyosiy tizimning davomiyligini ta’minlashga qaratilgan bo‘lsa-da, taxt vorisligini belgilash doimo barqaror kechmagan. Hukmdor vafotidan keyin sulola vakillari, harbiy rahbarlar va saroydagi nufuzli guruhlar o‘rtasida hokimiyat uchun kurashlar yuzaga kelishi mumkin edi. Bunday vaziyatlarda davlatning kelgusi siyosiy yo‘nalishi ko‘pincha kuchli siyosiy guruhlarning o‘zaro munosabatlari bilan belgilanardi. Natijada taxt uchun kurashlar nafaqat sulola ichidagi nizolarni, balki davlat boshqaruvining umumiy barqarorligiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni ham yuzaga keltirgan.[2]

Qo‘qon xonligida markaziy boshqaruvning rivojlanishi davlat hududining kengayishi va siyosiy vazifalarning murakkablashuvi bilan bog‘liq bo‘ldi. Xon huzurida faoliyat yuritgan yuqori mansabdorlar davlatning ma’muriy, harbiy, moliyaviy va diplomatik ishlarini amalga oshirishda muhim rol o‘ynaganlar. Ularning vakolatlari davrga, hukmdorning siyosiy mavqeiga va saroydagi kuchlar nisbatiga qarab o‘zgarib turgan. Shu

[2] Nalivkin V. P. *Kratkaya istoriya Kokandskogo khanstva*. — Qozon, 1886.

sababli xonlikdagi barcha mansablarning vazifalarini butun tarixiy davr davomida o‘zgarmagan, qat’iy belgilangan tizim sifatida talqin etish to‘g‘ri bo‘lmaydi.

Mingboshi mansabi Qo‘qon xonligining siyosiy va harbiy hayotida katta ahamiyatga ega bo‘lgan. Ushbu mansab egasi ayrim davrlarda qo‘shin boshqaruvi bilan bir qatorda davlat siyosatiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatgan. Ayniqsa, XIX asrda harbiy kuchning siyosiy hayotdagi o‘rni ortishi natijasida mingboshilar va boshqa nufuzli harbiy rahbarlarning mavqei kuchaydi. Ayrim hukmdorlar davrida harbiy amaldorlar davlat qarorlariga bevosita ta’sir o‘tkazish imkoniga ega bo‘ldilar. Bu holat markaziy hokimiyatning kuchayishi yoki zaiflashishida harbiy elitaning ahamiyatini ko‘rsatadi. Qushbegi mansabi ham saroy boshqaruvida muhim o‘rin egallagan. Uning vazifalari tarixiy davr va siyosiy sharoitga qarab o‘zgarib turgan bo‘lib, ayrim holatlarda saroy ishlari, ma’muriy topshiriqlar va hukmdor bilan boshqa mansabdorlar o‘rtasidagi aloqalarni tashkil etish bilan bog‘liq bo‘lgan. Devonbegi esa moliyaviy va ma’muriy faoliyat bilan aloqador mansablardan biri sifatida tilga olinadi. Davlat daromadlarini hisobga olish, moliyaviy masalalarni tartibga solish va ma’muriy ishlarni yuritishda bunday mansablarning ahamiyati katta bo‘lgan. Biroq mansablarning aniq vakolatlarini aniqlashda tarixiy manbalarning kelib chiqishi va yaratilgan davrini hisobga olish lozim.

Qo‘qon xonligi boshqaruvida parvonachi, dodxoh, oftobachi, otaliq, beklarbegi va boshqa mansablar ham uchraydi. Ularning ayrimlari saroy marosimlari, rasmiy hujjatlarni yetkazish, murojaatlarni qabul qilish yoki hukmdor topshiriqlarini amalga oshirish bilan bog‘liq vazifalarni bajargan. Boshqa mansablar esa siyosiy, harbiy yoki hududiy boshqaruvda muhim rol o‘ynagan. Ushbu mansablar tizimi davlat apparatining murakkabligini va saroydagi vazifalar o‘zaro taqsimlanganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, amaldorlarning real siyosiy ta’siri faqat ularning lavozim nomiga emas, balki hukmdor bilan shaxsiy munosabatlari, harbiy salohiyati, iqtisodiy imkoniyatlari va saroydagi mavqeiga ham bog‘liq bo‘lgan. Qo‘qon xonligida davlat boshqaruvining muhim xususiyatlaridan biri harbiy va ma’muriy vazifalarning o‘zaro bog‘liqligi edi. Davlat hududini kengaytirish, chegara hududlarini nazorat qilish va ichki siyosiy raqiblarni jilovlash uchun harbiy kuch zarur bo‘lgan. Shu sababli harbiy rahbarlar ko‘pincha siyosiy

jarayonlarning faol ishtirokchilariga aylanganlar. Ularning qo‘shin ustidan nazorati va mahalliy kuchlar bilan aloqalari xonning qarorlariga ta’sir ko‘rsatishi mumkin edi. Bunday sharoitda davlat hokimiyatining barqarorligi xon bilan harbiy elita o‘rtasidagi munosabatlarga chambarchas bog‘liq bo‘lgan.[3]

Qo‘qon xonligining ma’muriy-hududiy tuzilishi ham siyosiy hokimiyatning shakllanishida muhim rol o‘ynagan. Xonlik tarkibidagi hududlar viloyatlar, bekliklar va boshqa mahalliy boshqaruv birliklari orqali idora qilingan. Ularning aniq nomlanishi va maqomi turli davrlarda o‘zgarib turgan. Hududlarni boshqarish uchun xon tomonidan tayinlangan hokimlar, beklar va boshqa vakillar faoliyat yuritgan. Ular o‘z hududlarida tartibni saqlash, soliqlarni yig‘ish, harbiy majburiyatlarni bajarish va markaziy hokimiyat topshiriqlarini amalga oshirishga mas’ul bo‘lganlar.[4]

Mahalliy hokimiyatning samarali ishlashi davlatning umumiy siyosiy barqarorligi uchun muhim edi. Markaziy hukumat har bir qishloq yoki shaharning kundalik ishlarini bevosita boshqara olmaganligi sababli mahalliy hokimlar va jamoa vakillariga tayanishga majbur bo‘lgan.[5] Mahalliy boshqaruvning ushbu shakli davlatning keng hududlarda o‘z ta’sirini saqlab qolishiga yordam bergan. Biroq mahalliy hokimlarning o‘z hududlarida iqtisodiy va harbiy resurslarga egaligi ularning mustaqil siyosiy kuch sifatida shakllanishiga ham imkon yaratgan. Mahalliy hokimlarning markaziy hokimiyatga munosabati ko‘pincha siyosiy vaziyatga bog‘liq bo‘lgan. Kuchli xonlar davrida hududiy boshqaruv vakillari markaziy hokimiyatga ko‘proq bo‘ysungan bo‘lsa, siyosiy beqarorlik davrlarida ayrim mahalliy rahbarlar o‘z manfaatlarini mustaqil himoya qilishga intilganlar. Bu holat xonlik boshqaruvining eng muhim muammolaridan biri bo‘lgan markazlashuv va mahalliy mustaqillik o‘rtasidagi ziddiyatni yuzaga keltirgan. Markaziy hokimiyatning mahalliy kuchlar bilan kelishuvga erishishi davlatning yaxlitligini saqlash uchun zarur edi.

1. Nalivkin V. P. *Kratkaya istoriya Kokandskogo khanstva*. — Qozon, 1886.

[4] A’zamova D. A. Qo‘qon xonligining ma’muriy boshqaruvi va mansablari // *Markaziy Osiyo ta’lim va innovatsiyalar jurnali*. — 2023. — 2-jild, 4-son. — B. 188–193. Maqola va bibliografik ma’lumotlar.

[5] Mamajanov A. Issues of History of the Khanate Kokand in Local Sources of Early XIX–XX Centuries // *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*. — 2020. — Vol. 7, No. 7. Maqola matni va manbalar.

Qo‘qon xonligining siyosiy tarixida Farg‘ona vodiysidagi shaharlar alohida ahamiyatga ega bo‘lgan. Qo‘qon, Marg‘ilon, Andijon, Namangan va boshqa markazlar iqtisodiy faoliyat, hunarmandchilik, savdo va siyosiy boshqaruvning muhim tayanchlari hisoblangan. Shaharlarning iqtisodiy salohiyati davlat daromadlarini ta’minlashga xizmat qilgan bo‘lsa, ularning strategik joylashuvi harbiy va siyosiy nazorat uchun ham muhim bo‘lgan. Shaharlarni boshqarish mahalliy hokimiyat, savdogarlar, hunarmandlar va diniy ulamolar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solishni talab qilgan.

Xonlik iqtisodiyotida dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik va savdo muhim o‘rin tutgan. Farg‘ona vodiysining unumdor yerlari qishloq xo‘jaligining rivojlanishiga imkon bergan. Sug‘orish tizimlari, yerga egalik qilish shakllari va qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish davlatning moliyaviy asoslarini shakllantirishda muhim bo‘lgan. Davlat daromadlarining muhim qismi soliqlar va turli majburiyatlar orqali shakllangan. Soliqlarni yig‘ish tizimi davlat apparati, harbiy qo‘shin va saroy xarajatlarini moliyalashtirishga xizmat qilgan. [6]

Biroq soliq siyosati aholining iqtisodiy ahvoliga ham bevosita ta’sir ko‘rsatgan. Soliq majburiyatlarining ortishi, mansabdorlar tomonidan vakolatlarning suiiste’mol qilinishi yoki mahalliy boshqaruvdagi tartibsizliklar aholi noroziligiga sabab bo‘lishi mumkin edi. Shu sababli iqtisodiy boshqaruvni faqat davlat daromadlarini ko‘paytirish vositasi sifatida emas, balki davlat va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni belgilovchi muhim omil sifatida o‘rganish zarur. Davlatning uzoq muddatli barqarorligi aholi ishlab chiqarish faoliyatining davomiyligi, savdo yo‘llarining xavfsizligi va soliq yig‘ish jarayonining nisbatan tartibli tashkil etilishiga ham bog‘liq bo‘lgan Qo‘qon xonligida diniy muassasalar va islomiy huquqiy qarashlar davlat boshqaruvining muhim tarkibiy qismini tashkil etgan. Ulamolar, qozilar, muftiylar va boshqa diniy mansab egalari jamiyatdagi axloqiy me’yorlar, huquqiy munosabatlar hamda diniy ta’limning rivojlanishida muhim rol o‘ynaganlar. Qozilar nikoh, meros, mulk va boshqa huquqiy masalalarni shariat me’yorlari asosida ko‘rib

[6] Mamajanov A. Issues of History of the Khanate Kokand in Local Sources of Early XIX–XX Centuries // *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*. — 2020. — Vol. 7, No. 7. Maqola matni va manbalar.

chiqishda ishtirok etganlar. Diniy ulamolarning ijtimoiy nufuzi hukmdorlarning siyosiy qonuniyligini mustahkamlashda ham muhim ahamiyat kasb etgan. Shu bilan birga, diniy hokimiyat bilan dunyoviy hokimiyat o‘rtasidagi munosabatlar doimo bir xil bo‘lmagan. Hukmdorlar diniy ulamolar ko‘magidan siyosiy barqarorlikni mustahkamlashda foydalangan bo‘lsalar-da, ayrim vaziyatlarda siyosiy manfaatlar va diniy qarashlar o‘rtasida ziddiyatlar ham yuzaga kelishi mumkin edi. Bu holat Qo‘qon xonligida davlat boshqaruvining faqat harbiy yoki ma’muriy institutlardan iborat bo‘lmaganini, balki diniy va ijtimoiy kuchlar bilan o‘zaro munosabatlarda shakllanganini ko‘rsatadi.

Qo‘qon xonligining ichki siyosiy tarixida hukmdorlar o‘rtasidagi kurashlar, saroy guruhlarining raqobati va harbiy amaldorlarning ta’siri muhim o‘rin egallaydi. XVIII asrning ikkinchi yarmi va XIX asr davomida xonlik hududining kengayishi bilan bir qatorda, taxt vorisligi va siyosiy hokimiyat uchun kurashlar ham kuchayib bordi. Bunday kurashlar ayrim davrlarda hukmdorlarning tez-tez almashishiga, davlat siyosatining beqarorlashishiga va mahalliy kuchlarning mustaqil harakat qilishiga sabab bo‘lgan. Siyosiy nizolarni faqat shaxsiy adovat bilan izohlash yetarli emas. Ularning zamirida hokimiyat resurslarini nazorat qilish, soliqlar va yer daromadlarini taqsimlash, harbiy qo‘shin ustidan hukmronlik o‘rnatish hamda sulolaviy mavqeni mustahkamlash kabi omillar mavjud edi.

XIX asrda Qo‘qon xonligining siyosiy hayotida mingboshilar va boshqa yuqori mansabdorlarning ta’siri yanada kuchaydi. Ayrim davrlarda harbiy-siyosiy elita hukmdorni qo‘llab-quvvatlash yoki unga qarshi chiqish orqali taxt taqdiriga bevosita ta’sir ko‘rsatgan. Bu vaziyat davlat boshqaruvida rasmiy vakolatlar bilan amaldagi siyosiy ta’sir o‘rtasidagi farqni namoyon etadi. Xon oliy hukmdor hisoblangan bo‘lsa-da, uning siyosiy qarorlari ko‘pincha nufuzli harbiy rahbarlar, saroy amaldorlari va mahalliy kuchlar bilan munosabatlar orqali amalga oshirilgan.

Qo‘qon xonligining siyosiy tizimida ayrim hukmdorlarning markaziy hokimiyatni mustahkamlashga qaratilgan faoliyati ham muhim o‘rin tutadi. Olimxon davrida xonlikning siyosiy mavqeini oshirish va boshqaruvni mustahkamlashga qaratilgan harakatlar amalga oshirildi. Umarxon davrida esa davlatning siyosiy va madaniy hayoti

rivojlanib, saroy adabiyoti hamda ilmiy-ma’rifiy faoliyatga e’tibor kuchaydi. Muhammad Alixon davrida xonlikning hududiy va siyosiy mavqeini mustahkamlashga urinishlar kuzatildi. Biroq hukmdorlar faoliyatining natijalari faqat ularning shaxsiy siyosatiga emas, balki mavjud iqtisodiy sharoit, sulolaviy munosabatlar va tashqi siyosiy vaziyatga ham bog‘liq edi. Qo‘qon xonligidagi ichki siyosiy kurashlar davlatning tashqi siyosatiga ham ta’sir ko‘rsatgan. Buxoro amirligi bilan munosabatlar ayrim davrlarda harbiy to‘qnashuvlar va hududiy raqobat bilan kechgan. Ikki davlat o‘rtasidagi kurashlar savdo yo‘llari, siyosiy ta’sir doiralari va mintaqadagi ustunlik masalalari bilan bog‘liq edi. Bunday raqobat davlatning harbiy xarajatlarini oshirgan, siyosiy resurslarning katta qismini tashqi kurashlarga yo‘naltirishga sabab bo‘lgan va ayrim hollarda ichki barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatgan.[7]

XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyoga nisbatan harbiy-siyosiy bosimi kuchayishi Qo‘qon xonligining ichki muammolarini yanada keskinlashtirdi. Tashqi bosim sharoitida davlatning mudofaa salohiyati, iqtisodiy imkoniyatlari va siyosiy birlikni saqlash qobiliyati hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi. Biroq ichki raqobat, hukmdorlar va amaldorlar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar hamda mahalliy siyosiy kuchlarning turli manfaatlari umumiy qarshilikni tashkil etishni qiyinlashtirdi. 1876-yilda Rossiya imperiyasi tomonidan Qo‘qon xonligining tugatilishi natijasida uning hududi imperiya tarkibiga qo‘shildi va Farg‘ona viloyati tashkil etildi. Bu hodisa xonlik davlatchiligining yakunlanishini anglatgan bo‘lsa-da, uning siyosiy va ma’muriy merosi mintaqaning keyingi tarixida muayyan iz qoldirdi.

Qo‘qon xonligi tajribasi davlat boshqaruvida markaziy hokimiyatning kuchi bilan mahalliy manfaatlar o‘rtasidagi muvozanat muhim ekanini ko‘rsatadi. Markaziy hokimiyatning kuchayishi hududlarni boshqarish, soliqlarni yig‘ish va tashqi siyosiy vazifalarni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan. Biroq haddan tashqari kuchli saroy raqobati yoki mansabdorlarning shaxsiy manfaatlari davlat institutlarining barqaror ishlashiga to‘sqinlik qilishi mumkin edi. Shu sababli Qo‘qon xonligi tarixini tahlil qilishda

[7] Mamajanov A. Issues of History of the Khanate Kokand in Local Sources of Early XIX–XX Centuries // *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*. — 2020. — Vol. 7, No. 7. Maqola matni va manbalar.

siyosiy hokimiyatning rasmiy tuzilishi bilan amaldagi siyosiy munosabatlarni birgalikda o‘rganish muhimdir.[8] Mavzuning zamonaviy ilmiy ahamiyati davlat boshqaruvi tarixini manbalar asosida qayta tahlil qilish, tarixiy institutlarning shakllanish mexanizmlarini aniqlash va siyosiy barqarorlikka ta’sir ko‘rsatgan omillarni baholash bilan belgilanadi. Qo‘qon xonligi tarixiga oid mahalliy tarixiy asarlar, saroy solnomalari, arxiv hujjatlari va ilmiy tadqiqotlar xonlikning siyosiy tuzilishi haqida turli ma’lumotlarni beradi. Muhammad Hakimxon To‘raning “Muntaxab ut-tavorix” asari, Mirzo Olim Mushrifning “Ansob us-salotin va tavorix ul-xavoqin” asari hamda boshqa mahalliy tarixiy manbalar siyosiy voqealar, hukmdorlar faoliyati va saroy muhitini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu manbalarni o‘zaro solishtirish, ulardagi ma’lumotlarni tanqidiy tahlil qilish va zamonaviy tarixshunoslik yutuqlari bilan qiyoslash ilmiy xulosalarning ishonchliligini oshiradi. Xulosa qilib aytganda, Qo‘qon xonligida siyosiy hokimiyat va davlat boshqaruvi institutlarining shakllanishi murakkab tarixiy jarayonlar natijasida yuzaga kelgan. Xonlik boshqaruvi sulolaviy hokimiyat, harbiy-ma’muriy tizim, mahalliy boshqaruv va diniy-huquqiy institutlarning o‘zaro ta’siri asosida rivojlangan. Xon oliy siyosiy hokimiyat egasi sifatida davlatning ichki va tashqi siyosatini belgilagan bo‘lsa, yuqori mansabdorlar uning qarorlarini amalga oshirishda muhim vazifalarni bajarganlar. Mahalliy hokimlar davlatning hududiy yaxlitligini saqlash va ma’muriy topshiriqlarni bajarishda katta ahamiyatga ega bo‘lganlar. Shu bilan birga, sulolaviy raqobat, saroy guruhlarining kurashi va markaziy hokimiyat bilan mahalliy kuchlar o‘rtasidagi ziddiyatlar davlatning siyosiy barqarorligiga ta’sir ko‘rsatgan.[9] Qo‘qon xonligi tarixini o‘rganish Markaziy Osiyo davlatchiligi taraqqiyotining muhim xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi. Ushbu tarixiy tajriba davlat boshqaruvining samaradorligi faqat hukmdorning vakolatlariga emas, balki ma’muriy institutlarning faoliyati, iqtisodiy resurslarning taqsimlanishi, mahalliy hokimiyat bilan munosabatlar va siyosiy kelishuvlarga ham bog‘liq ekanini ko‘rsatadi. Shu sababli Qo‘qon xonligining siyosiy tizimini tarixiy manbalar asosida chuqur o‘rganish

[8] Nabiyev R. N. *Iz istorii Kokandskogo khanstva*. — Toshkent, 1973.

O‘zbekiston davlatchiligi tarixini ilmiy jihatdan boyitish, tarixiy merosni xolis baholash va mintaqaning siyosiy taraqqiyotini yaxlit tushunish uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Nabiyev R. N. *Iz istorii Kokandskogo khanstva*. — Toshkent, 1973.
2. Nalivkin V. P. *Kratkaya istoriya Kokandskogo khanstva*. — Qozon, 1886.
3. A’zamova D. A. Qo‘qon xonligining ma’muriy boshqaruvi va mansablari // *Markaziy Osiyo ta’lim va innovatsiyalar jurnali*. — 2023. — 2-jild, 4-son. — B. 188–193. Maqola va bibliografik ma’lumotlar.
4. Mamajanov A. Issues of History of the Khanate Kokand in Local Sources of Early XIX–XX Centuries // *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*. — 2020. — Vol. 7, No. 7. Maqola matni va manbalar.
5. Muhammad Hakimxon To‘ra. *Muntaxab ut-tavorix*. Qo‘qon xonligi siyosiy tarixi va hukmdorlar faoliyatiga oid tarixiy manba.
6. Mirzo Olim Mushrif. *Ansob us-salotin va tavorix ul-xavoqin*. Qo‘qon xonligi hukmdorlari va sulolaviy munosabatlariga oid tarixiy manba.
7. Muhammad Solih Toshkandiy. *Tarixi jadidayi Toshkand*. XIX asr Markaziy Osiyo siyosiy voqealari va Qo‘qon xonligi tarixiga oid manba.
8. Avaz Muhammad Attor Ho‘qandiy. *Tarixi jahonnamoyi*. Qo‘qon xonligi va mintaqaning siyosiy tarixiga oid tarixiy asar.
9. Rahimov J. *O‘zbekiston tarixini o‘rganishda arxiv manbalaridan foydalanish*. — Toshkent: O‘qituvchi, 1995.
10. *O‘zbekiston tarixi*. O‘zbekistonning xonliklar davri siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyotiga oid ilmiy nashrlar.